

O PROXECTO CORGORAL E A PRENSA ESCOLAR COMO FONTE PARA A RECOMPILACIÓN DA LITERATURA POPULAR NO CORGO

Ladra, Lois

Proxecto CORGORAL

RESUMO

O Proxecto CORGORAL ten como un dos seus principais obxectivos recompilar a literatura popular de tradición oral no ámbito territorial municipal corgués. Nesta ambiciosa, complexa e polifacética angueira, a prensa escolar local ten revelado unha enorme potencialidade como elemento de referencia previa ao necesario e imprescindible proceso de recolla directa do Patrimonio Cultural Inmaterial.

PALABRAS CLAVE

O Corgo, prensa escolar, literatura popular de tradición oral, patrimonio cultural inmaterial, patrimonio etnolóxico.

1.- O PROXECTO CORGORAL: OBXECTIVOS E ACTIVIDADES A DESENVOLVER.

Partindo do principio de que a cultura e a súa transmisión interxeneracional é o principal referente obxectivo que nos diferencia das bestas e dos seus instintos animais, asumimos a idea de que, no ámbito máis vasto do Patrimonio Etnolóxico, o Patrimonio Cultural Inmaterial (PCI) concíbese coma o máis salientable dos marcadores identitarios (Pereiro e Prado, 2021). Sendo así, a lingua, os coñecementos, os costumes e a tradición oral constitúen, sen calquera xénero de dúbidas, a argamasa que nos permite cementar a idea de formarmos parte dunha comunidade humana senlleira. É por iso que, perante os frenéticos procesos actuais de globalización e deshumanización, cómpre recuperar as bases que conforman as nosas raiceiras para podermos ser axentes conscientes e actores comprometidos co noso futuro, nun mundo que todas as persoas queremos que sexa mellor, máis xusto e máis solidario.

O concello do Corgo, a través do Proxecto CORGORAL, está a desenvolver todo un conxunto de actividades encamiñadas a recoller diversos aspectos do seu patrimonio etnolóxico. Ao longo do ano 2021 sentáronse as bases teórico-metodolóxicas para o correcto desenvolvemento deste proxecto (Ladra, 2021a), malia o feito de que as circunstancias derivadas da situación pandémica, da emerxencia sanitaria e do conseguinte estado de alarma condicionaron primeiramente e impediron posteriormente a súa execución práctica nos termos inicialmente previstos. As grandes limitacións impostas á mobilidade e á interacción social fixeron inviable o normal desenvolvemento das accións de recolla directa previamente programadas (Ladra, 2021b).

EL PROGRESO MARTES 26 DE ENERO DE 2021

O Concello do Corgo inicia o proxecto de recollida da súa literatura de tradición oral

► O antropólogo Lois Ladra encargárase da posta en marcha
► Será o alumnado quen faga entrevistas a persoas maiores

NEVES NUNDA

EL COGO. Case 200 aldeas, salpicadas en 18 parroquias. En cada unha, un aceno distinto, un respoño, un romance, unha lenda. O Corgo ten unha gran tradición oral, si, coma moitos outros municipios de Galicia. Pero, faino excepcional o feito de ser un dos poucos, contados cos dedos da man, que conta cun proxecto de recolla de literatura de tradición oral e patrimonio cultural inmaterial impulsado polo Concello.

Esta iniciativa partiu dunha moción do BNG lada os catro anos, que fora aprobada por unanimidade pola necesidade de salvaguardar a memoria e os saberes dunha xeración que ás veces non atopamos máis novos para prenderse. «Estamos moi contentos co proxecto», indicou o alcalde, o popular Felipe Labrada. O concurso convocados no verán para seleccionar o perfil máis axitado para o posto resolveuse en decembro, e obtivo a paza o antropólogo e arqueólogo Lois Ladra, que á súa vez vén de gañar en 2020 o premio Pedra do Destino dos Amigos dos Museos de Galicia.

O contexto da pandemia fixo que, sen embargo, Lois Ladra tivese que reformular a fiela de ruta. Corgoral comenza este mes de febreiro no Ceip Plurilingüe do Corgo. Para non expor as persoas

maiores, será o propio alumnado quen realice as entrevistas no contexto da unidade familiar e como parte dunha actividade extraescolar, conta Ladra. O mes de febreiro estará adicado aos contos; o de marzo, ás lendas; o de abril, ás cancións e o de maio, aos refráns e adiviñas.

As entrevistas dos nenos e maiores serán gravadas, e posteriormente revisadas e penitadas por Ladra, para concretar entrevistas con maior profundidade no futuro. Por outro lado, Ladra tamén está sondando en distintas institucións —como o Museo do Pobo Galego, a Real Academia Galega ou o Consello da Cultura Galega— a existencia de recollas realizadas no municipio, principalmente nas décadas dos 60 e dos 70.

BO FACER. Lois Ladra valorou esta iniciativa do Concello do Corgo, «por desgraza excepcional en Galicia». Este experto, que ten traballado moito en Portugal, destacou a existencia deste tipo de proxectos liderados por administracións locais no país veciño. «En Galicia, as recollas foron historicamente realizadas de maneira voluntaria, con fins académicos ou por parte de persoas cunha sensibilidade especial, e as institucións sempre as viron como algo individual», indicou.

Chamamento Unha riqueza compartida

O proxecto Corgoral atópase na súa primeira fase. Unha vez analizados os materiais, valorarase a elaboración dunha monografía ou a creación dunha páxina web para divulgar os saberes recollidos, que concernen á literatura de tradición oral e tamén ao coñecemento sobre distintos oficios.

Colaboración

As persoas interesadas en colaborar co proxecto poden escribir un correo electrónico ao enderezo proxecto.corgo-ral@gmail.com.

Noticia do Proxecto CORGORAL na prensa provincial.

Todas estas circunstancias coutaron de raíz a programación inicial do Proxecto CORGORAL, o cal provocou unha necesaria reorganización adaptativa perante a nova realidade conxuntural. Esta nova planificación consistiu basicamente en priorizar os labores de documentación (bibliográfica e arquivística), así como incentivar as recollas indirectas, aprazando para unha segunda fase a gravación sistemática e directa de testemuños vivos.

O Proxecto CORGORAL non xurde no medio do ermo, senón que é un paso máis na dirección certa de preservar os nosos sinais de identidade a través de sucesivas achegas. Así, teríamos que referir, como antecedentes máis remotos da recolla de etnotextos corgueses os que figuran nos Contos populares da provincia de Lugo (Carvalho, 1963), no Cancioneiro popular galego (Schubarth e Santamarina, 1984) e no *Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral* (Vázquez Saco, 2003).

Primeira edición dos Contos Populares da Provincia de Lugo.

Outros precursores, aínda que máis recentes, serían a proposta de traballo sobre o Patrimonio Inmaterial (Outeiro, 2011) ou os estudos desenvolvidos sobre a lingua (Castro, 1986 e 2011), a microtoponimia (Ares, 2007; Pita, 2010), as crenzas relixiosas (Blanco Prado, 2011 e 2012; Garrosa, 2000) e a fraseoloxía local (Garrosa, 2011).

Verbo da complexidade dos traballos de recompilación e a súa demorada implementación (Ladra, 2021c), convén lembrar a título de exemplo que a única proposta previa para a recolla do PCI do Corgo dotada dun cronograma adxunto, propugnaba o esforzo sistemático dun mínimo de dez entrevistadores, distribuídos en cinco parellas, durante un período continuado de tempo non inferior a tres anos (Outeiro, 2011: 86-88).

Sexa como for, o certo é que, mentres non se recupera unha situación normalizada de seguranza sanitaria no que se refire á saúde pública, temos adoptado diversos mecanismos de documentación, rexistro e divulgación do Patrimonio Cultural Inmaterial (PCI) corgués, que convén dar a coñecer, aínda que sexa moi brevemente.

En primeiro lugar, os traballos de recompilación de materiais inéditos e publicados até agora atópanse nun estado moi avanzado. Para isto foi preciso un minucioso traballo de pesquisa bibliográfica e arquivística, así coma o necesario contacto con diversas institucións culturais que colaboraron logo co noso proxecto: Centro de Estudos do Corgo, Museo do Pobo Galego, Real Academia Galega, Instituto da Lingua Galega, Biblioteca Pública Provincial de Lugo, Biblioteca do Seminario Diocesano... Tamén foron moitos os investigadores, particulares, asociacións e outros bos coñecedores do medio local, aos que consultamos numerosos aspectos do patrimonio inmaterial corgués.

Por outra banda, o Proxecto CORGORAL foi presentado nos centros de ensino primario e secundario (CEIP Plurilingüe do Corgo e CPI

Ramón Piñeiro), establecéndose protocolos de recolla voluntaria do PCI a desenvolver polo alumnado. Un dos froitos desta colaboración escolar ten sido o concurso de ideas que rematou coa escolla do logotipo oficial do proxecto.

Logotipo oficial do Proxecto CORGORAL.

O Proxecto CORGORAL quérese aberto e participativo, aínda que tamén conta con un comité científico de asesoramento externo, integrado por recoñecidos especialistas de ámbito internacional, vencellados á universidades de Santiago de Compostela, Vigo e Fernando Pessoa do Porto, así como ao Instituto Politécnico de Bragança (Portugal).

Asemade, unha compoñente a salientar neste proceso recompilador foi a iniciativa de implementar unha pestana específica sobre a memoria do Corgo na web municipal: <https://www.concellodocorgo.com/index.php/corgoral.html>

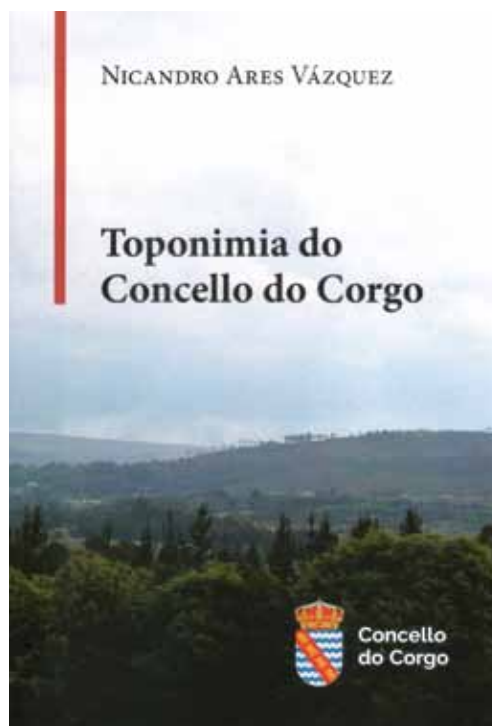
Neste portal dixital estanse a disponibilizar diversos recursos patrimoniais en formatos audio, vídeo, texto e imaxe: fotografías e documentos antigos, gravacións de cantigas, documentais, artigos soltos, publicacións periódicas, libros e monografías... Até o final do ano 2021 está previsto que sexan accesibles mais de medio cento de elementos, ao mesmo tempo que se está a configurar un pormenorizado “Mapa do Patrimonio Cultural Corgués”, elaborado por parroquias a partir da aplicación de Google My Maps.

Para alén do xa referido, ao longo dos sete primeiros meses de implementación do Proxecto CORGORAL tamén se encetou unha pequena liña editorial, a xeito do que ben poderíamos denominar como “Cadernos CORGORAL”, con dous números publicados xa en versión impresa

e libremente disponibilizados en versión dixital na rede: as bases teóricas, éticas e metodolóxicas do proxecto (Ladra, 2021a) e a reedición dun estudo clásico sobre os nomes de lugar e a toponimia municipal (Ares, 2007).

Bases do Proxecto CORGORAL, editadas polo concello.

Estudo sobre a toponimia corguesa, reeditado polo concello.

En próximas datas está previsto retomar as entrevistas individualizadas e ao longo do primeiro semestre do ano 2022 pretendemos realizar o lanzamento dun adiviñanceiro popular corgués, elaborado localmente a mediados do século pasado e completado agora con novas achegas. Esta obra foi recentemente rescatada do esquecemento, grazas a intensos labores de documentación.

O carácter necesariamente aberto, comunitario e participativo do Proxecto CORGORAL complétase con un chamamento á colaboración dos veciños e das principais asociacións de ámbito municipal. Asemade, este chamamento fíxose extensivo a varias institucións, como poden ser o Museo do Pobo Galego, a Real Academia Galega, o Instituto da Lingua Galega, a Asociación de Escritores en Lingua Galega, a Hispanic Society... Por outra banda, tamén se está a incentivar a realización voluntaria de entrevistas por parte dos escolares no seu propio ámbito doméstico familiar, labor este que agardamos que se poda vir a ampliar. A idea é poder chegar a tecer redes colaborativas que nos axuden a recompilar o Patrimonio Cultural Inmaterial do Corgo. Por outra banda, nesta troca de ideas tamén se teñen producido diversas doazóns de publicacións que permitirán constituír no futuro un pequeno fondo bibliográfico para consulta pública.

As liñas de traballo encetadas son moitas e diversas, pero nesta achega para a revista Corga centrarémonos nas contribucións obtidas a partir da revisión sistemática da prensa escolar local, que se centrou na procura de etnotextos previamente recollidos polo alumnado local ao longo das cinco últimas décadas. Como poderemos comprobar de seguido, os resultados están a ser moi positivos.

2.- CABECEIRAS HISTÓRICAS DA PRENSA ESCOLAR NO CORGO.

A chamada “prensa alternativa” (Cal, 2018) integra as diversas revistas e xornais publicados case sempre de xeito artesanal e voluntarioso polo alumnado escolar ao longo dos últimos dous séculos. Durante a ditadura franquista non existiu

prensa escolar no termo municipal do Corgo, pero posteriormente, coa chegada da democracia e co recoñecemento do dereito á liberdade de expresión, comezou a dar timidamente os seus primeiros pasos.

Na década de 1980 existía no Corgo unha “Escola Nacional”, onde se editaron anualmente, entre 1981 e 1985, cinco números da revista escolar “Ecos del Corgo”. Retomando o espírito documentalista de Ricardo Carvalho Calero e Bernardino Graña, foi neste foro onde se publicaron varias das primeiras recollas de etnotextos locais efectuadas en tempos democráticos. Grazas a un protocolo de colaboración establecido entre o Proxecto CORGORAL e a Biblioteca Pública de Lugo, hoxe pódense consultar en formato dixitalizado de acceso libre: <https://www.concellodocorgo.com/index.php/corgoral/textos.html>

Codevalo do tempo, o “Colegio Nacional Comarcal” do Corgo foi reformulado e, actualmente, os rapaces e as raparigas que viven no termo municipal corgués acoden principalmente a dúas institucións de escolarización básica: o Centro de Ensino Infantil e Primario Plurilingüe “O Corgo” e o Centro Público Integrado “Ramón Piñeiro”, situado na Pobra de San Xiao (Láncara). No entanto, a capital lucense constitúe o destino por excelencia á hora de escoller un novo centro onde realizar ou proseguir os estudos, normalmente no Instituto de Ensino Secundario Sanxillao ou no Centro Integrado de Formación Profesional das Mercedes.

Máis aló de “Ecos del Corgo”, as principais cabeceiras da prensa escolar municipal son “Cousas da Escola”, “A Voz da Escola” e “Rapilán”. As dúas primeiras foron publicadas polo referido CEIP e a derradeira polo devandito CPI. Malia termos tentado arranxar un exemplar de todos e cada un dos números publicados ao longo das últimas décadas, este obxectivo non puido ser acadado, o cal non impide que teñamos consultado, de feito, a maior parte dos que foron editados. Grazas á axuda do persoal docente dos referidos centros¹ conseguimos arrexuntar mais de corenta números diferentes destas revistas, en

concreto trece de “Cousas da Escola”, dezaioito de “A Voz da Escola” e catorce de “Rapilán”. Por desgraza e malia todas as xestións realizadas, O Corgo aínda carece oficialmente de unha biblioteca pública municipal, a de Láncara tan só posúe un número da “Rapilán”², a provincial de Lugo dous de “Cousas da Escola” e o Museo Pedagóxico de Galicia tres de “A Voz da Escola”³.

Sexa como for, cómprese salientar, como dato positivo e loable iniciativa, o feito de que na web do CPI “Ramón Piñeiro” si están disponibilizados en liña os números correspondentes aos cursos 2005/06 a 2009/10 e 2018/19 a 2020/21: <http://www.edu.xunta.gal/centros/cpiramonpineirolancara/taxonomy/term/138>

O Centro de Ensino Infantil e Primario Plurilingüe “O CORGO” foi inaugurado nos anos oitenta do século pasado e acolle grande parte do alumnado residente no concello corgués, especialmente o das parroquias ao norte dos camiños de ferro. Ao longo das décadas de 1980, 1990 e 2000 publicou sucesivos números da revista “Cousas da Escola”, con depósito legal LU-1549. Esta cabeceira escolar soe identificarse na portada co ano natural da edición ou co curso académico, pois non adoita saír do prelo con numeración secuencial correlativa. Os números consultados corresponden a 1987, 1988, 1995, 2003, 2003/04, 2004/05, 2005/06, 2006/07, 2007/08, 2008/09, 2009/10, 2010/11 e 2012. A partir do curso 2008/09, a revista pasou a ser subvencionada pola Secretaría Xeral de Política Lingüística e os anos 2010/11 e 2012 foi coordinada polo Equipo de Dinamización da Lingua. Todos os números contan cun breve editorial. Normalmente, “Cousas da Escola” vía a luz no mes de Maio, co gallo de conmemorar o Día das Letras; as súas seccións variaban dun número para outro, aínda que resulta frecuente atopar apartados co título “contos populares”, “adiviñas”, “refrás”, “as nosas festas”, “o Entroido”, “o magosto”, “o Nadal”, “os oficios”, “os xogos tradicionais”, “o cuco”...

No relativo ao Centro Público Integrado “Ramón Piñeiro”, convén salientar que nel estudan alumnos oriúndos de varios concellos, principalmente Láncara, O Corgo e O Páramo. Posúe un portal

na web⁴ e perfil propio na rede social *Facebook*⁵. A súa historia recúa até o ano 1974, cando foi construído, logo de teren pechado varias escolas unitarias. Inicialmente designado como “Colegio Nacional Comarcal Mixto Concepción Arenal”, pasou a denominarse “Colexio Público de E. X. B. Concepción Arenal” e logo “Colexio Público de E. X. B. Ramón Piñeiro”, para acabar por recibir a súa nomenclatura oficial actual no ano 1999. Ao longo das décadas de 1980, 1990 e 2000 publicou “A Voz da Escola”, que remataría por ser rebautizada como “RAPILAN” (acrónimo de RAMón PIñeiro de LÁncara), aínda hoxe en activo. Carece de depósito legal e os exemplares editados identifícanse secuencialmente, desde o 1 ata o máis recente, o 56, que saíu do prelo no 2021.

Os números da revista “A Voz da Escola” que foron consultados corresponden aos anos 1980, 1986, 1987 (marzo e outono), 1988 (febreiro e nadal), 1989, 1990, 1991, 1992, 1999, 2000, 2001, 2003, 2004, 2005, 2006 e 2007. Temos constancia de que tamén foron publicados outros números en 1994, 1998 e 2002, que non conseguimos arranxar. A partir de 1989, a edición pasou a ser subvencionada pola Dirección Xeral de Política Lingüística. Os meses de saída desta revista variaban bastante, aínda que a partir do 1990 pasou sempre a coincidir en Maio, co gallo da celebración do Día das Letras. O número 45, correspondente ao ano 2008, saíu do prelo con erros de impresión e paxinación. Moitas entregas, aínda que non todas, contan con un editorial ou limiar e resulta frecuente atopar tanto pequenas obras de creación literaria (poesías, redaccións, adiviñas...) como recollas da tradición oral local (contos, cantigas, refrás...).

Os números consultados da revista RAPILAN corresponden aos anos 2008, 2009, 2010, 2011 e aos cursos 2011/12, 2012/13, 2013/14, 2014/15, 2015/16, 2016/17, 2017/18, 2018/19, 2019/20 e 2020/2021. Na secuencia de correlación editorial repetíuse por engano o número 51 nos exemplares dos cursos 2014/15 e 2015/16. Sexa como for, estamos perante unha das publicacións escolares máis lonxevas da provincia lucense e se cadra de toda Galiza.

3.- A LITERATURA POPULAR DE TRADICIÓN ORAL NA PRENSA ESCOLAR CORGUESA.

A consulta sistemática da referida prensa escolar permitiunos identificar a presenza de unha ampla serie de textos nos que a literatura popular de tradición oral se manifesta, tanto nas súas tipoloxías universais, como nas variantes locais das mesmas. Entre todas as amostras conferidas, realizouse unha primeira escolma atendendo aos criterios de variedade tipolóxica, de orixinalidade e de calidade literaria. Foron incluídos case todos os principais xéneros coñecidos: contos, lendas, cantigas, refráns, adiviñas e trabalinguas.

Posteriormente, editáronse os etnotextos coa maior fidelidade posible á fonte orixinal e procedeuse a realizar unha análise comparativa dos mesmos cos que figuran nos repertorios máis coñecidos para a nosa Literatura Popular de Tradición Oral (LPTO). De seguido, ofrecemos unha breve escolma, organizada por xéneros, e claramente ilustrativa do seu valor, con exemplos casuísticos do noso Patrimonio Cultural Inmaterial (PCI).

Os **contos** son narracións breves, normalmente carentes dun marco xeográfico e temporal concreto, que procuran transmitir de xeito pedagóxico unha serie de ideas e valores propios da sociedade que os elaborou. En moitos casos teñen un carácter practicamente universal e pódense escoitar versións análogas en diferentes países, tal como acontece con esta mostra recompilada polos alumnos do CEIP corgués na revista *Cousas da Escola* do curso 2006/2007:

“Contan de dous labregos que, indo xuntos polo camiño, oíron cantar o cuco e entraron a discutir por cal dos dous cantara, poñendo por xuíz a un afiadador de Ourense que por alí facía a súa faena. Como este era bastante avispado, contestou, a cada cal nun aparte, que daría un bo veredicto se tiñan con el algún detalle. Ao cabo de un par de días, unha vez recibidos xamóns e bolsas con cartos, o xuíz ditou o veredicto: o cuco cantara polo propio afiadador”.

As **lendas** son narracións breves, dotadas dun carácter máis ou menos mítico e normalmente relacionadas con un lugar concreto, do que soen explicar diversos aspectos formais, etiolóxicos ou toponímicos. Así, por exemplo, un alumno corgués recolleu no número 37 de *A Voz da Escola*, a seguinte:

“Contan os máis vellos do lugar que pasaban polo cemiterio dous homes, que viñan dunha roxoadada. Ían de esmorga e, de súpeto, aparecéuselles unha cabritiña que parecía estar perdida. Collérona para levala, pero a cabrita empezou a medrar e medrar, e medrar... de tal xeito que pesaba tanto que a tiveron que deixar. Os dous homes, abraidos, fuxiron a correr para as súas casas. Corrían canto podían, ata que se escoitou unha voz que dicía:

– Levádeme ao sitio onde me collestes, ou, pola contra, ídesvos arrepentir!

Con moito esforzo e tremendo de medo, voltaron aquela grande cabra ao cemiterio. Segundo souberon logo, a cabra non era outra cousa que o mesmo demo. Cando contaron o que lles pasara, ninguén lles daba creto e, en son de burla, empezaron a chamarlles os cabreiros. Así contan os vellos que foi a orixe do meu pobo: Cabreiros”.

As **cantigas** son composicións poéticas que, coma o seu propio nome indica, soen ser cantadas, moitas veces co acompañamento musical de diversa instrumentación. As súas orixes recúan no tempo ata varios séculos atrás, sendo universalmente coñecidas as que integran a lírica medieval galaico-portuguesa. Esta tradición mantívose ata hoxe e os alumnos do CPI “Ramón Piñeiro” recolleron, entre outras moitas, a seguinte cantiga, que foi publicada na revista “*A Voz da Escola*” no Outono do 1987:

“Santo que estás no caínzo,
tira castañas abaixo.
Tira desas grandíñas,
que ás pequenas non me baixo”

Os **refráns** son breves aforismos ou paremias nos que fica condensada unha certa sabedoría, manifestamente útil na vida. No entanto, este aserto resulta problemático, pois case sempre podemos atopar un refrán que diga unha cousa e outro que afirme exactamente o contrario. Sexa como for, escollemos un exemplo de mensario aplicado polos alumnos do CEIP ao calendario que editaron durante o curso 2011/2012:

“Setembro: ou leva as pontes, ou seca as fontes”

“Polo Pilar, os nabos na terra e o viño a envasar”

“Bendito o mes que comeza con Santos e remata con San Andrés”

“En Nadal, inverno a fartar”

“No mes de xaneiro, pon os pés no braseiro”

“En febreiro, sete capas e un sombreiro”

“Marzo, marzán: pola mañá cara de rosa, pola tarde cara de can”

“En abril, augas mil”.

“Ata o corenta de maio, non quites o saio”.

“Auga de San Xoán: nin palla nin gran”.

As **adiviñas** son, xunto cos refráns, os tipos fraseolóxicos máis habitualmente recollidos na prensa escolar, especialmente por alumnos vencellados ao ciclo infantil (Cobas, 2014: 159-176). Como exemplo disto pódense citar estas dúas, a primeira relacionada coa protagonista universal do magosto (a castaña) e a segunda co mobiliario doméstico (a mesa). Foron recollidas, respectivamente, en “A Voz da Escola”, no número do Outono de 1987 e na “Rapilán” correspondente ao ano 2010:

“Alta me vexo
no meu capelexo.
E por unha risada
quedo sen nada”

“Teño patas
e non podo andar.
E teño comida encima
e non a podo probar”

Os **trabalinguas** constitúen recursos de aprendizaxe da lingua con un elevado carácter

lúdico, favorecendo a práctica reiterativa de expresións que requiren unha certa habilidade fonolóxica e logopédica. Como exemplo desta categoría formal reproducimos unha mostra recollida polo alumnado corgués que foi publicada no ano 1995 en “Cousas da Escola”:

“Sei da cova dunha papigara
con cinco papigariños.

¿Como farei para desenpapigara
a papigara dos cinco papigariños?”

4.- ALGUNHAS REFLEXIÓNS FINAIS.

Como xa referimos anteriormente, o recurso á consulta da prensa escolar como fonte para a documentación e o coñecemento do noso patrimonio cultural inmaterial non supón en si mesmo unha novidade, pois isto pódese observar, entre outros, nos traballos pioneiros de Ricardo Carvalho Calero e nos máis recentes de Antonio Reigosa ou Alexandre Parafita. No entanto, ao conferir longas series destas revistas constatamos varias realidades que convén considerar:

- Os textos publicados deben ser coidadosamente revisados, atendendo, entre outros, ao criterio de diferenciación entre as composicións orixinais do alumnado (case sempre froito da imaxinación) e as recollas efectuadas a terceiros (propias da tradición local). A maioría das veces un etnotexto popular acaba por ser máis ou menos “reelaborado” ou “versionado” libremente polos escolares.

- As clasificacións por tipos (contos, lendas, refráns...) aparecen de cote mesturadas e cómpre establecer criterios claros para a súa posterior clasificación, numeración e ordenación.

- A maior fidelidade posible á fonte orixinal deberá ser observada polo compilador, aínda que todos os textos precisen de unha coidadosa revisión, previa á súa posterior edición.

- Aínda que non se poida considerar como unha lei inmutable, si é certo que, normalmente, canto mais recuadas sexan as datas de

edición, maiores serán as posibilidades de atopar versións tradicionais recollidas no ámbito doméstico ou familiar local.

- A medida que avanza as décadas prodúcese unha mudanza de contidos e soportes na prensa escolar, con progresivo dominio da compoñente visual sobre a textual e do lóxico auxilio de medios informáticos sobre a creatividade inicial.

Sexa como for, convén non esquecer que a Literatura Popular de Tradición Oral non é algo fosilizado, estático ou pretérito, pois as súas formas e contidos evolucionan, adaptándose aos novos tempos.

Moitas das formas tradicionais da LPTO son habitualmente imitadas ou reinterpretadas polo alumnado, nun proceso creativo que fomenta a imaxinación dos escolares, especialmente no caso dos contos, lendas, cantigas e adiviñas. Tampouco faltan exemplos de casos claros de popularización de obras literarias de autores ben coñecidos que, coma Castelao, acaban por alimentar o corpus da LPTO ao sufriren procesos de apropiación e anonimización.

Asemade, na prensa escolar tamén son frecuentes as traducións máis ou menos directas ou claramente adaptadas de etnotextos oriúdos doutras linguas, especialmente do castelán. Exemplos disto ben poderían ser os refráns “O que a boa árbore se arrima, boa sombra lle mima”

ou “Año de neves, ano de bens”, recollidos nas “Cousas da Escola” do curso 2003/04 e nos que tamén se observan claramente fenómenos de interferencias lingüísticas.

En definitivas contas, o certo é que, como pensamos que ficou claramente demostrado ao longo deste texto, a prensa escolar constitúe unha fonte de grande interese, potencialidade e validez para encetar e desenvolver calquera proxecto de recompilación da nosa Literatura Popular de Tradición Oral e do noso Patrimonio Cultural Inmaterial.

A Convención para a Salvagarda do Patrimonio Cultural Inmaterial da UNESCO, asinada no 2003, define o PCI como un conxunto integrado por cinco categorías principais: usos, representacións, expresións, coñecementos e técnicas artesanais. Consecuentemente, a denominada Literatura Popular de Tradición Oral forma parte desas expresións que conforman o Patrimonio Cultural Inmaterial.

Un dos obxectivos principais do Proxecto CORGORAL a medio prazo é a elaboración dun **Inventario do Patrimonio Cultural Inmaterial do Concello do Corgo**. Este repositorio de recursos culturais, axeitadamente ordenados, clasificados e sistematizados, deberá contar coas diferentes achegas de etnotextos fornecidos pola prensa escolar local. Nunha primeira e moi positiva avaliación cualitativa da mesma, podemos reflectir neste cadro a súa valoración cuantitativa:

Centro Escolar	Cabeceira	Período	Conferidos	Etnotextos
CPI “Ramón Piñeiro”	A Voz da Escola	1980/2007	18	193
E. N. do Corgo	Ecos del Corgo	1981/1985	5	34
CEIP “O Corgo”	Cousas da Escola	1995/2012	13	168
CPI “Ramón Piñeiro”	RAPILÁN	2008/2021	14	100
Total			50	495

Polo tanto, convén asinalar que o estudo pormenorizado da prensa escolar corguesa permitiu identificar un total de catrocentos noventa e cinco etnotextos. Se atendemos á clasificación tipolóxica dos mesmos, agrupando as diferentes

ocorrencias nas categorías de contos (CN), lendas (LN), romances (RM), poesías (PS), pezas de teatro (PT), fórmulas (FR), adiviñas (AD), refráns (RF), trabalinguas (TR) e outros (OU), teríamos o seguinte cadro:

Cabeceira	CN	LN	RM	PS	PT	FR	AD	RF	TR	OU	Total
Ecos del Corgo	1	1	0	0	0	0	5	27	0	0	34
Cousas da Escola	3	3	0	33	2	1	24	89	3	10	168
A Voz da Escola	8	6	0	39	0	0	31	94	3	12	193
RAPILÁN	2	0	0	8	0	10	0	75	0	5	100
TOTAL	14	10	0	80	2	11	60	285	6	27	495

En resumidas contas, dos case que medio milleiro de etnotextos documentados, as tipoloxías predominantes corresponden a refráns (285) e poesías populares (80). Pola contra, as menos significativas serían as pezas de teatro (2) e os romances tradicionais (0).

Xa para rematar, apenas nos resta salientar o feito de que, se xuntarmos a decena de achegas corguesas recollidas nos *Contos populares da provincia de Lugo* (Carvalho, 1963) ás catrocentas noventa e cinco que foron por nós colixidas, o certo é que poderíamos concluír afirmando que **a prensa escolar local constitúe unha fonte fundamental para a recompilación da Literatura Popular de Tradición Oral, sumando máis de medio milleiro de etnotextos que pasarán a integrar o futuro Inventario do Patrimonio Cultural Inmaterial do Concello do Corgo.**

A Coruña, Decembro do 2021

BIBLIOGRAFÍA

-ARES, Nicandro. "Toponimia do Concello do Corgo". *Lvcensia*. 2007, 17, 37-62 [Tamén foi editado no 2021 como tirada á parte polo Excmo. Concello do Corgo, co gallo do Día Nacional de Galicia].

-BLANCO PRADO, José Manuel. "O santuario da Virxe das Virtudes (Pedrafitas)". *Corga*, 2011, 2, 58-65.

-BLANCO PRADO, José Manuel. "Etnorituais e ofrendas relixiosas a nivel popular en dúas comunidades do Corgo: Anseán e Castrillón". *Corga*, 2012, 3, 12-21.

-CAL, Rosa. *La prensa alternativa en la zona no urbana de Galicia* (1975-1984). Tese de Doutoramento inédita. Madrid: UCM, 2018.

-CARVALHO CALERO, Ricardo [Coord.]. *Contos populares da provincia de Lugo*. Vigo: Galaxia, 1963.

-CASTRO CASTEDO, Xosé Manuel. *O galego en Queizán* (O Corgo). Tese de Licenciatura inédita. Compostela: USC, 1986.

-CASTRO CASTEDO, Xosé Manuel. "O galego en Queizán. Vocalismo, consonantismo e fonética sintáctica". *Corga*, 2011, 2, 6-17.

-COBAS BRENLLA, Xulio. "Era unha vez...". *A literatura folclórica infantil*. Baiona: Nigra Trea, 2014.

-GARROSA GUDE, José Luís. "Aproximación a algunhas crenzas da parroquia de Franqueán (O Corgo, Lugo)". *Madrygal*, 2000, 3, 51-57.

-GARROSA GUDE, José Luís. "O traballo compilador de Francisco Vázquez Saco: as oracións de elaboración do pan e outras tradicións orais do Corgo". *Corga*, 2011, 2, 66-81.

- LADRA, Lois. “Recuperando a nosa memoria: o castro de Elviña na poesía popular local”. *Boletín dos Amigos do Museo Arqueolóxico da Coruña*, 2003, 5, 9-11.
- LADRA, Lois. “O Proxecto CORGORAL. Unha proposta para a recolla da Literatura Popular de Tradición Oral no concello do Corgo”. *Lvencia*. 2021a, 62, 119-130 [Tamén foi editado como tirada á parte polo Excmo. Concello do Corgo, co gallo do Día das Letras].
- LADRA, Lois. “O Proxecto CORGORAL: documentar o Patrimonio Cultural Inmaterial en tempos de pandemia”. Comunicación inédita presentada no *IV Congreso Galego de Antropoloxía: Da Xeración Nós á Nova Antropoloxía Galega* (23 de Abril do 2021). 2021b.
- LADRA, Lois. “A prensa escolar como fonte para a recolla e o estudo da Literatura Popular de Tradición Oral”. Relatorio inédito depositado no Concello do Corgo. 2021c.
- OUTEIRO, Mario. “Recollida do Patrimonio Inmaterial no Corgo: unha materia pendente”. *Corga*, 2011, 2, 82-95.
- PARAFITA, Alexandre. *Património imaterial do Douro. Narrações orais. Contos. Lendas. Mitos*. Peso da Régua: Museu do Douro, 2010.
- PEREIRO, Xerardo e PRADO, Santiago. *Patrimonio etnológico: visiones antropológicas*. Madrid: Síntesis, 2021.
- PITA, Alexandra. “A microtoponimia do concello do Corgo”. *Corga*. 2010, 1, 70-75.
- REIGOSA, Antonio. *Guía de campo da Galicia encantada. Dos seres míticos e dos lugares que habitan*. Vigo: Xerais, 2020.
- SCHUBARTH, Dorothé e SANTAMARINA, Antón. *Cancioneiro popular galego*. A Coruña: Fundación Barrié, 1984.
- VÁZQUEZ SACO, Francisco. *Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral*. Compostela: CRPIH, 2003 [1955].

¹Agradecemos a Pilar López, a Rocío Díaz e a Xurxo Rodríguez as facilidades dadas para consultar todos os números da prensa escolar corguesa que nos foran disponibilizados.

²Agradecemos este dato a María Jesús López Loureiro, que prontamente deu resposta ao noso requirimento de información sobre os fondos existentes na Biblioteca Pública Municipal de Lámara.

³Agradecemos esta información a Antonio Cepeda Fandiño, da Área de Documentación do MUPEGA – Museo Pedagógico de Galicia.

⁴<http://www.edu.xunta.gal/centros/cpiramonpineirolancara/node/153>

⁵www.facebook.com/cpramonpineiro/